

Bäver

© Erik R. Lindström, Örnbo viltfakta 2006

När bävern fridlystes år 1873 var den redan utrotad. Drygt 100 år senare hade vi så mycket bäver att skogsägare, lantbrukare och vägghållare runt om i landet klagade högljutt på skadorna de orsakade. För att förstå denna dramatiska utveckling måste vi reda ut orsakerna till att bävern försvann.

Bävern är vår största gnagare och en relativt långlivad art. I extrema fall kan en bäver bli närmare 30 år gammal. I medeltal får den bara få två ungar per år, men dessa skyddas väl i hyddan under sin första tid. Ungarnas uppväxt är lång jämfört med andra djur av samma storlek. De blir könsmogna vid 1,5 års ålder men oftast inte självständiga förrän vid 2,5 års ålder. Det innebär att en hona normalt inte får sin första kull förrän vid tiden för sin egen 3-årsdag. Alla dessa egenskaper — stor, långlivad, låg fortplantningstakt, utvecklad ungvårdnad och lång barndom — är karakteristiska för arter i stabila miljöer, där konkurrenskraft gentemot artfränder är viktigare än att snabbt kunna utnyttja tillfälligt goda omständigheter. Samma egenskaper gör stammen känslig för jakt på /fångst av/ i synnerhet vuxna individer.

När bäverns vattenliv gjort dess päls tät och värdefull året om; köttet är synnerligen smakligt, och det s.k. bävergället — innehållet ett par skinnpåsar invid ändtarmsöppningen — varit åtråvärt för parfymtillverkning, medicin m.m. sedan länge, var vägen mot utrotning utstakad. Det gällde inte bara i Sverige, utan i större delen av dess europeiska utbredningsområde. Men i andra länder tillkom också människans uppodling av skogarna som en viktig orsak till tillbakagången.

I Norge hade man emellertid varit förutseende nog att fridlysa arten under ett kritiskt årtionde i mitten av 1800-talet och därefter reglerat jakten hårt. Därför fanns det bävvar av den gamla skandinaviska stammen att tillgå när man började plantera ut djuret i svenska vattendrag under 1920-talet. Under två årtionden fick ett 80-tal norska bävvar ny hemort i Sverige. Totalt satte man ut bäver på 19 olika lokaler. Senare gjordes även en del omflyttningar inom landet.

När bävrarna återinplanterades hade det gått så lång tid att motiven för jakten försvagats. Dessutom var arten givetvis fortfarande fridlyst. Med själva orsaken till utrotningen borta återbesatte bävrarna sina forna lokaler steg för steg. Platser som Bjurängen, Björbäck, Burträsk m.fl. fick åter göra skäl för sina namn. — Bjur, björ och bur är gamla benämningar på bäver. — Spridningen gick relativt snabbt inom de avrinningsområden där djuren blivit utsatta. Långsammare gick den mellan områdena. Bävern kan visserligen röra sig på land, men den föredrar vattenvägarna. Ofta besattes därför ett vattendrag med början nedströms dit bävern tagit sig från ett parallellt avrinningsområde. I Bergslagen kunde det gå mer än 10 år mellan det att två näraliggande lokaler koloniserades om de tillhörde olika avrinningsområden med samband först nere i Mälardalen.

Ett annat problem som kanske inte fördröjde spridningen så mycket som stammens tillväxt var att utvandrande ungdjur hade svårt att hitta en partner. Det gjorde att de ofta vandrade mycket längre än vad som behövts om det bara vore för att finna lokaler med resurser i form av föda och möjligheter att skapa en skyddad boplats. Totalt sett innebar problemen med spridningshinder och svårigheterna att finna partners att bäverstammen till en början tillväxte ganska långsamt efter utplanteringarna. Men under andra hälften av 1900-talet tog den i stället riktig fart. Allt eftersom har också jakttid införts på arten, men riskerna för att den åter skall försvinna på grund av jakt är mycket små. Värdet av kött och skinn betalar numera knappast jägarens nedlagda tid. I stället sker jakten främst som ren avkoppling och rekreation. (I vissa fall motiveras den också av problem med översvämning av skogs- och jordbruksmark, underminering av vägbanker m.m. som bäverns aktiviteter orsakat.)

Likafullt kunde man ibland uppleva att bäverstammen minskade lokalt efter den första uppgången. Bävern är en växtätare som gillar bark och kvistar av lövträd. Med sina välutvecklade gnagartänder kunde de på några år fälla alla lämpliga träd i nära anslutning till vattendraget eller sjön där de slagit sig ned. Genom att dämna upp ett vattendrag kunde de i vissa fall komma åt ännu fler träd. Men när de väl hade gjort slut på de lokala födoresurserna fick de flytta vidare. Först när vegetationen återhämtat sig kunde bävern komma åter. Möjligen kan man tänka sig att det på sikt skulle uppstå en balans

mellan bävrarnas födobehev och återväxten även lokalt. Men det skulle innebära en betydligt glesare bäverstam än åren just efter den första koloniseringen.

Av det ovanstående framgår bäverns speciella förmåga att påverka omgivningen. Bävern och den moderna människan har detta gemensamt: vi omformar hellre miljön till att passa oss själva än anpassar oss till den. Det är också något människan noterat sedan länge. I nordamerikansk mytologi lär bävern ha haft en roll i skapandet av världen och allt som oftast dyker den upp med snickarbyxor och verktyg i barnlitteraturen. Man har tydligen fått uppfattningen att bäverindividerna besitter de mentala egenskaper som krävs för att självständigt skapa originella och avancerade byggnadsverk. Men ingenjörskunskaperna sitter för bäverns del djupt inbäddade i dess arvs massa.

De grundläggande beteendena för gräva och bygga finns medfödda hos alla bävrar. I naturen blir resultatet hyddor, dammar och gångsystem. Det beror på att evolutionen mejslat fram beteenden som svarar mot specifika och entydiga retningar i miljön. Till exempel utlöses byggandet bl.a. av ljudet av porlande vatten. Det går dock lika bra med ljud från en högtalare som från en verklig läcka i bäverdammen. Och en bäver kan gräva i timtal på ett slätt kakelgolv utan resultat om den är tillräckligt motiverad. Någon större tankeverksamhet är inte inblandad och bäverns byggnadskonst är därför inte att likna vid människans nyskapande verksamhet. Å andra sidan är bäverns omformande av miljön i sig en anpassning som fungerat framgångsrikt i minst 10 miljoner år. Framtiden får utvisa om vårt eget blir något annat än en parentes i livets historia på Jorden.